

Μνήμων

Τόμ. 4 (1974)

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Σ

MNIMON

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : 'Ο Κυβερνήτης 'Ιω. Κακοδίστριας και οι Μουριζάλαιοι • ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΔΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΑΔΑΚΗ : Μιά προσπάθεια γιά την άρση του Βουλγαρικού σχίσματος (Νοέμβριος 1912) • ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ : Μαμέλοικοι Έλληνες καταγογής (οι άδελφοι Γαέτα) • ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΪΚΑ : Παράγοντες της έπικορικής ναυτιλίας γύρω στό 1875 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Τό επίμαχο θέμα της έπετηριδος του στρατού τον 1927 • ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ : 'Η δίκη του Θεόκλητου Φαρμακίδη (1829 - 1830) • Βιβλιογραφία 'Ιστορίας του Νέου Έλληνισμού (1973).

ΤΟ ΕΠΙΜΑΧΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ
ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ 1927

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.185](https://doi.org/10.12681/mnimon.185)

A Θ H N A 1 9 7 4

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΡΕΜΗΣ Θ. (1974). ΤΟ ΕΠΙΜΑΧΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ 1927. *Μνήμων*, 4, 161-171.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.185>

ΤΟ ΕΠΙΜΑΧΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ 1927

Οι έπεμβάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας ἐγκαινιάζονται τὸ 1843, ἀποκτοῦν δμως μεγάλη συχνότητα μόνο μετὰ τὸ κίνημα τοῦ 1909 καὶ κυρίως μετὰ τοὺς πολέμους τοῦ 1912 - 1913. Οἱ στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους, παρουσιάζουν καὶ ἕνα πρόσθετο χαρακτηριστικό: τὴν προώθηση καὶ τὴν διασφάλιση τῶν ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῶν ἀξιωματικῶν.

Ἡ ραγδαία αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιστρατευμένων ἀπὸ τὸ 1912 ὥς τὸ 1922 ἔξ αἰτίας τῶν πολεμικῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας, εἶχε ἅμεσες ἐπιπτώσεις στὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν. Ὁ τριπλασιασμὸς τῶν μαχίμων ἀξιωματικῶν ἀπὸ τὸ 1902 ὥς τὸ 1922¹ ἄλλαξε τόσο τὴν κοινωνικὴ τους προέλευση δσο καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ τους προετοιμασία. Ὡς τὸ 1909 τὸ 1/3 περίπου, ποὺ ἦσαν ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς Εὐελπιδῶν², προέρχονταν ἀπὸ εὐκατάστατες οἰκογένειες καὶ ἦσαν συνήθως ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ ἅμεσα οἰκονομικὰ προβλήματα. Οἱ ὑπόλοιποι εἶχαν χαμηλότερη κοινωνικὴ προέλευση, καὶ ἀνῆκαν σὲ δύο κατηγορίες: 1) τοὺς ἀπόφοιτους τῆς Σχολῆς Ὑπαξιωματικῶν, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1882 καὶ ἐπέτρεψε σὲ ὑπαξιωματικοὺς νὰ γίνωνται ἀξιωματικοὶ τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ, καὶ 2) τοὺς «εὐεργετικούς», πρώην μόνιμους ὑπαξιωματικοὺς δσους εἶχαν προαχθῆ καταδιώκοντας τοὺς ληστὲς ποὺ λυμαίνονταν τὴν ὑπαιθρο.

Ἡ μεγάλη ζήτηση ἀξιωματικῶν γιὰ τὸ στρατὸ τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων ἄλλαξε ριζικὰ τὴν δργάνωση καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Σχολῆς Εὐελπιδῶν. Ἀπὸ τὸ 1913, τὰ χρόνια τῆς φοιτήσεως ἀπὸ 5 ἔγιναν 3 καὶ ἡ γαλλικὴ ἀκαδημία Saint - Cyr, ποὺ προετοίμαζε μεγάλο ἀριθμὸ ἀξιωματικῶν κυρίως γιὰ τὸ πεζικό, ἔγινε τὸ νέο πρότυπο τῆς Σχολῆς. Μόνο τὸ 1916 ἀποφοίτησαν 270 ἀνθυπολοχαγοί, δηλαδὴ δσοι περίπου εἶχαν ἀποφοίτησει κατὰ τὰ 50 πρῶτα χρόνια τῆς Σχολῆς Εὐελπιδῶν³. Τόσο ὁ περιορι-

1. Ἐπετηρίς τοῦ Στρατοῦ, 1902, 1904, 1909, 1919, 1922.

2. Ἀπὸ τὸ 1885 ἡ Σχ. Εὐελπιδῶν, ἀκολουθῶντας τὸ πρότυπο τῆς Γαλλικῆς École Polytechnique, προετοίμαζε ἀξιωματικοὺς γιὰ τὸ μηχανικὸ καὶ τὸ πυροβολικό.

3. Στασινόπουλος, Ἡ ιστορία τῆς Σχολῆς Εὐελπιδῶν, Ἀθῆναι 1954, σ. 131.

3. Στασινόπουλος, ἔ. ἀ., σ. 131, 150.

σμένος άριθμὸς τῶν εἰσαγομένον ὅσο καὶ τὰ ὑψηλὰ δίδακτρα, ποὺ καταργήθηκαν τὸ 1917, διατηροῦσαν στὴ Σχολὴ μιὰ προνομιοῦχο τάξη ποὺ προσπαθοῦσε μὲ ἀρκετὴ θέρμη νὰ μιμηθῇ τὴν ἐπαγγελματικὴ συνείδηση καὶ συμπεριφορὰ τῶν εὑρωπαϊκῶν τῆς προτύπων. Οἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ 1913 - 1917 ὥνοιξαν τὶς πόρτες τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων καὶ σὲ ἄλλες κοινωνικὲς τάξεις, οἱ ἀπόφοιτοί της ὅμως διατήρησαν τὴν ἡγετικὴ τους θέση στὸ στρατό⁴.

* Η σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὴ νοοτροπία τῶν ἀξιωματικῶν δὲν ὀφείλεται τόσο στὶς μεταρρυθμίσεις τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων, ὅσο στὴν παρουσία μιᾶς ἔλαχιστα «στρατικοποιημένης» * κατηγορίας ἀξιωματικῶν. Οἱ ἀνάγκες τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων καθιέρωσαν μιὰ νέα κατηγορία καὶ συγχρόνως ἔνα νέο τύπο ἀξιωματικῶν: τοὺς «μονιμοποιηθέντες ἔφεδροι». Οἱ κληρωτοί, ποὺ ὑστερα ἀπὸ ἐκπαίδευση λίγων μηνῶν γίνονταν δόκιμοι καὶ ἐπειτα ἀνθυπολοχαγοί, εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ μονιμοποιηθοῦν στὸ τέλος τῆς θητείας τους. * Η κατηγορία αὐτὴ ἔλαβε τέτοιες ἀριθμητικὲς διαστάσεις ὥστε ἀποτελοῦσε τὸ 1922 σχεδὸν τὰ 3/4 τοῦ σώματος⁵.

Οἱ «μονιμοποιηθέντες ἔφεδροι», ποὺ συχνὰ θεωροῦσαν τὴ δύψιμη μονιμοποίησή τους στὸ στρατὸ σὰν τρόπο βιοπορισμοῦ, δὲν ἦσαν μόνον οἰκονομικὰ ἔξαρτημένοι ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμά τους, ἀλλὰ ἀποτελοῦσαν καὶ κατηγορία μὲ τὰ λιγότερα ἔχεγγυα μονιμότητας. Σὲ καιρὸ εἰρήνης οἱ «μονιμοποιηθέντες» ἦσαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἀποστρατεύονταν ἡ ἔμεναν στάσιμοι στὶς προαγωγές. Δὲν ἦταν περίεργο λοιπὸν ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ, ποὺ κατέχονταν ἀπὸ μόνιμο ἐπαγγελματικὸ ἄγχος, ἦσαν ἐπιρρεπεῖς σὲ ριζοσπαστικὲς ἐνέργειες, τακτικοὶ συνεργάτες τῶν κινημάτων καὶ πρόθυμοι «πελάτες» (clients) στρατιωτικῶν «προστατῶν» (patrons), ὅπως ὁ Πάγκαλος, ὁ Κονδύλης, ὁ Πλαστήρας, ὁ Ὄθωναῖος κ.ἄ. * Η τάση τῶν «μονιμοποιηθέντων» νὰ καταφεύγουν στὴν προστασία τῶν ἰσχυρῶν τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐνίσχυσε τὸ φαινόμενο τῆς «προστασίας» (patronage) μέσα στὸ στράτευμα, καὶ συνεπῶς τὰ ρουσφέτια, τὴν ἀπειθαρχία καὶ τὰ κινήματα⁶.

Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ μεγάλου διχασμοῦ (1915 - 1920) πολιτικοὶ καὶ βασιλεὺς χρησιμοποίησαν συχνὰ τὸν στρατὸ γιὰ νὰ προωθήσουν τὶς ἐπι-

4. *Ἐπετηρίς τοῦ Στρατοῦ 1930. *Η μεγάλη πλειοψηφία τῶν στρατηγῶν τῆς περιόδου 1923 - 1935 ἦσαν ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων.

* Μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ συνείδηση στρατιωτικῶν.

5. *Ἐπετηρίς 1925. Οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων παρά τὴν μεγάλη τους αὐξηση, μαζί μὲ τὸν μικρὸ ἀριθμό τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς *Υπαξιωματικῶν, μόλις ἔφθαναν τὸ 1925 τὸ 1/4 τοῦ συνόλου τῶν ἀξιωματικῶν.

6. T. M. Veremis, *The Greek Army in politics 1922-1935*, D. Phil Thesis, Trinity College Oxford 1974, σσ. 331 - 360.

διώξεις τους, ώσπου ὁ μαθητευόμενος μάγος χειραφετήθηκε καὶ θέλησε νὰ παίξῃ ρόλο πρωταγωνιστὴ στὶς πολιτικὲς διαμάχες, ἀντὶ ὀργάνου. Παρ’ ὅλο ποὺ οἱ στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν συμβατικὰ σὲ αὐτὲς ποὺ εἶχαν εὑρύτερους ἔθνικοὺς ἢ πολιτικοὺς στόχους (1916, 1922, 1923, 1935) καὶ σὲ ἑκεῖνες ποὺ εἶχαν σὰν κίνητρα προσωπικὲς φιλοδοξίες (ὅλα τὰ κινήματα καὶ οἱ συνωμοσίες ἀπὸ τὸ 1923 ὥς τὸ 1927), ἀκόμα καὶ στὶς ἐπεμβάσεις μὲ τοὺς εὑρύτερους στόχους ἡ μέριμνα τῶν ἀξιωματικῶν γιὰ τὴν προαγωγὴ ἢ τὴν προστασία τῶν ἐπαγγελματικῶν τους συμφερόντων ἦταν ἀναμφισβήτητα σημαντικὸς παράγων. Ἐτσι ἡ ἐπανάσταση τῆς «Ἐθνικῆς Ἀμύνης» τοῦ 1916 στὴ Θεσσαλονίκη συγκέντρωσε κυρίως ἀξιωματικοὺς ποὺ λόγω βαθμοῦ ἢ προελεύσεως εἶχαν νὰ χάσουν λιγότερο ἀπὸ μιὰ πιθανὴ ἀποτυχία. Οἱ ἔξασφαλισμένοι ἀξιωματικοὶ μὲ δυσκολία διακινδύνευαν τὴν καρριέρα τους γιὰ ἓνα ἀβέβαιο ἐγχείρημα. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἀπὸ τοὺς 21 ἀξιωματικοὺς ποὺ εἶχαν ἀποτελέσει τὸ 1909 τὸν πυρήνα τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου» (ὅλοι κατώτεροι σὲ βαθμὸ τότε), μόνον 6 συνεργάστηκαν μὲ τὴν «Ἀμυνα» τοῦ 1916⁷. Ἡ ἀπόσταση ποὺ τοὺς χώριζε ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ τους ρόλο τὸν 1909 ἦταν ἡ ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὸν βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ ἀπὸ τὸν βαθμὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχη. Ἀπὸ τοὺς νέους ἀξιωματικοὺς ποὺ προσχώρησαν στὴν «Ἀμυνα» οἱ περισσότεροι ἦσαν «μονιμοποιηθέντες ἔφεδροι».

Ο διχασμὸς εἶχε δλέθριες ἐπιπτώσεις στὸ στρατό. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διάσπαση τῆς ἱεραρχίας ποὺ προκάλεσε ἡ σύγκρουση μεταξὺ ἐτεροδόξων ἀξιωματικῶν, δημιουργήθηκε καὶ μιὰ μόνιμη ἀνωμαλία στὴν στρατιωτικὴ Ἐπετηρίδα. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1916 ἔγινε ἡ ἀφετηρία μιᾶς διαδικασίας ἀποτάξεως ἀντιβενιζελικῶν ἀξιωματικῶν (1917 - 1920), ἐπαναφορᾶς των (1920), νέας ἀποτάξεως (1923) καὶ ἐπαναφορᾶς (1927). Ἡ κάθε ἀπόταξη ἐπέτρεπε σὲ διμάδες εὐνοούμενων ἀξιωματικῶν νὰ καταλαμβάνουν τὶς θέσεις καὶ τοὺς βαθμοὺς τῶν ἀποταχθέντων, ἐνῷ ἡ κάθε ἐπαναφορὰ ποὺ δὲν συνοδεύεται ἀπὸ παράλληλη ἀπόταξη, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ συγκεντρώνωνται ὑπεράριθμοι ἀξιωματικοὶ στοὺς ἀνώτερους βαθμοὺς καὶ νὰ καθυστεροῦν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸς οἱ προαγωγὲς τῶν κατωτέρων. Ἔνῷ λοιπὸν μεταξὺ τοῦ 1909 καὶ τοῦ 1915 ἐπιλοχίες ὅπως ὁ Πλαστήρας εἶχαν προαχθῆ σὲ λοχαγούς, καὶ ὑπολοχαγοὶ ὅπως ὁ Πάγκαλος σὲ συνταγματάρχες, οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ 1922 (Βενιζελικοὶ καὶ μὴ) βρίσκονταν ἀκόμη στὸ βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ δέκα χρόνια ἀργότερα⁸. Ἡ Ἐπετηρὶς

7. Θ. Πάγκαλος, Τὰ ἀπομνημονεύματά μου 1897 - 1947, τόμος Α', Ἀθῆναι 1950, σσ. 47, 57 - 63. Πληροφορίες γιὰ τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἔλαβα ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἀθανάσιο Τούντα, Λεωνίδα Σπαῆ, Χριστόδουλο Τσιγάντε καὶ τὸν πτέραρχο Σπύρο Παπασπύρο.

8. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς στασιμότητας τῶν ἀνθυπολοχαγῶν τοῦ 1922 ἔλαβα πληροφορίες ἀπὸ δύο ἀποφοίτους τῆς τάξεως τοῦ 1922 τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων, τὸν Μάρκο Κλαδάκη καὶ τὸν Νικόλαο Σκαναβῆ.

τοῦ Στρατοῦ δπου καθοριζόταν ή σειρὰ προωγωγῆς τῶν ἀξιωματικῶν μὲ βάση τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κριτήρια εὐνοίας, ἔγινε ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπίμαχα θέματα τῆς περιόδου 1922 - 1935.

Ἡ πτώση τῆς δικτατορίας τοῦ Παγκάλου καὶ οἱ ἐκλογὲς τῆς 7 Νοεμβρίου 1926, ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὸν σχηματισμὸ «Οἰκουμενικῆς» κυβερνήσεως μὲ τὴ συνεργασία ὅλων σχεδὸν τῶν κομμάτων, ἔδωσαν στοὺς Ἐλληνες πολιτικοὺς μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ περιορίσουν τὸν στρατὸ στοὺς στρατῶνες. Ὁ κόσμος κουρασμένος ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις καὶ τὴν δικτατορία στρεφόταν καὶ πάλι μὲ ἐμπιστοσύνη στοὺς πολιτικούς, παραμερίζοντας γιὰ λίγο τὶς ἀντιθέσεις ποὺ εἶχε προκαλέσει ὁ διχασμός.

Ωστόσο ἡ ἐπιθυμία τῶν κομμάτων νὰ συνεργαστοῦν δοκιμάστηκε ἀπὸ τὸ πρόβλημα ἀκριβῶς ποὺ εἶχε γίνει ἡ ἀφορμὴ τοῦ συνασπισμοῦ τους. Οἱ ἴδιοι οἱ πολιτικοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ξεπεράσουν μιὰ δική τους συνήθεια, νὰ θεωροῦν δηλαδὴ τὸν στρατὸ μέσο προωθήσεως πολιτικῶν συμφερόντων. Ἔπειδὴ ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία βρισκόταν τὸ 1926 ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῶν δημοκρατικῶν^{*} ἢ τῶν Βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ἀντιβενιζελικοὶ πολιτικοὶ πίστευαν ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἔδραιώσουν τὴ θέση τους ἦταν ἡ κατάργηση τοῦ μονοπωλίου αὐτοῦ τῆς ἔξουσίας. Ἔτσι τὸ Λαϊκὸ Κόμμα ποὺ ἀπέβλεπε σὲ μιὰ ἔξισορρόπηση τῶν πολιτικῶν δυνάμεων μέσα στὸ στράτευμα, ἔθεσε σὰν βασικὸ ὄρο γιὰ τὴν πολιτικὴ σύμπραξη μὲ τοὺς Φιλελεύθερους τὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἀποτάκτων τοῦ κινήματος τοῦ 1923.

Στὶς 15 Δεκεμβρίου 1926 δὲ Ὅπουργὸς Στρατιωτικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως, στρατηγὸς Ἀλέξανδρος Μαζαράκης, παρουσίασε στὴ Βουλὴ νομοσχέδιο ποὺ θὰ ἤταν καθοριστικὸ γιὰ τὸ μέλλον 2.836 ἀποτάκτων ἀξιωματικῶν τῆς περιόδου 1917 - 1923. Ἡ ἔνταση ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν συζήτηση τοῦ νομοσχέδιου ἤταν ἐνδεικτικὴ τῆς σημασίας ποὺ ἀπέδιδαν τὰ κόρματα στὸ θέμα τῶν ἀποτάκτων⁹. Οἱ Λαϊκοὶ βουλευτὲς ὑποστήριζαν ὅτι ἀφοῦ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς αὐτοὺς εἶχαν ἀποταχθῆ διμαδικὰ (κυρίως λόγῳ τοῦ κινήματος τοῦ 1923), ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψουν δλοὶ στὸ στράτευμα καὶ νὰ ἐπανακριθοῦν μαζὶ μὲ τοὺς «ἐν ἐνεργείᾳ» συναδέλφους τους, βάσει τῆς ἀξίας καὶ ὅχι τῶν πολιτικῶν τους πεποιθήσεων¹⁰. Οἱ Φιλελεύθεροι ἀντίθετα, ἐπέμεναν ὅτι ὁ σκοπὸς δοποιασδήποτε ἀποφά-

* «Δημοκρατικοὶ» ἥσαν οἱ ἀξιωματικοὶ ποὺ ὑποστήριζαν τὴν ἀβασίλευτη δημοκρατία καὶ βοήθησαν νὰ ἐγκαθιδρυθῇ τὸ 1924. Ὄταν οἱ περισσότεροι διπαδοὶ τοῦ Βενιζελισμοῦ ταυτίστηκαν μὲ τὴν ἀντιμοναρχικὴ θέση, ὁ ὄρος «Βενιζελικοὶ» ἔγινε συνάνυμος τοῦ «δημοκρατικοὶ».

9. Ἐφημερὶς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς, 7 - 14 Λεκεμβρίου 1926, σ. 91.

10. Αὐτόθι σ. 136.

σεως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἀποφυγὴ μελλοντικῶν ἀνωμαλιῶν ποὺ θὰ προέρχονταν ἀπὸ ἀξιωματικοὺς μὲ πολιτικὰ ἐνδιαφέροντα. Συνεπὸς ὁ βαθμὸς ἀναμίξεως τῶν ἀποτάκτων στὰ κινήματα ἔπρεπε νὰ ἀποτελῇ τὸ βασικὸ κριτήριο γιὰ τὸ ἀν θὰ ἐπέστρεφαν στὸ στρατὸ ἢ δχι. Τὸ ἐπιχείρημα δύμως αὐτὸ ἄφηνε ἐκτεθειμένη σὲ εὔκολες ἐπικρίσεις μία μερίδα «ἐν ἐνεργείᾳ» Βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν ποὺ εἶχαν λάβει μέρος σὲ κινήματα τῆς περιόδου 1925 - 26 χωρὶς νὰ ἔχουν τιμωρηθῆ¹¹. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἐπανάκριση μὲ βάση τὸ πολιτικὸ κριτήριο δὲν ἐπεκτεινόταν στοὺς «ἐν ἐνεργείᾳ» ἀξιωματικούς, ἡ μέριμνα τῶν Φιλελευθέρων γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν πολιτική, ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι στρεφόταν ἀποκλειστικὰ ἐναντίον τῶν διπάδων τῆς ἀντιβενιζελικῆς παρατάξεως. Τὸ Λαϊκὸ κόδμα, διαβλέποντας στὴ στάση τῶν Φιλελευθέρων μιὰ προσπάθεια νὰ διατηρηθῆ¹² ἡ ὑπεροχὴ τῶν Βενιζελικῶν στὸ στρατό, ἀπέδωσε μεγάλη σημασία στὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποτάκτων.

Σύμφωνα μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου 1926, τὸ Ἀνώτατο Στρατιωτικὸ Συμβούλιο μὲ πρόεδρο τὸν στρατηγὸ Χαραλάμπη καὶ μέλη τοὺς διοικητές τῶν πέντε Σωμάτων Στρατοῦ καὶ 5 ἀποστράτους στρατηγούς, ἀνέλαβε νὰ ἔξετάσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπανακρίσεως τῶν ἀποτάκτων. Στὶς 18 Μαρτίου 1927 τὸ Συμβούλιο ἀνακοίνωσε τὴν ἀπόφασή του 1) νὰ ἐπιστρέψουν 325 ἀξιωματικοὶ στὴν ἐνεργὸ ὑπηρεσία καὶ 2) νὰ συνταξιοδοτηθοῦν ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀποτάκτους καὶ ἀποστράτους δὲν εἶχαν συμπληρώσει συντάξιμα χρόνια ὑπηρεσίας ὅταν ἔφυγαν ἀπὸ τὸν στρατό. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου δὲν ἴκανοποίησε δύμως τὰ μέλη τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος ποὺ κατώρθωσαν ὑστερα ἀπὸ ἔντονες πιέσεις καὶ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Φιλελευθέρους νὰ προστεθοῦν ἄλλοι 16 ἀξιωματικοὶ στὸν πίνακα τῶν 325¹².

‘Ο στρατηγὸς Ἀλέξανδρος Ὁθωναῖος, πρόεδρος τοῦ στρατοδικείου ποὺ εἶχε καταδικᾶσει τοὺς ἔξι τὸ 1922, ἥγέτης τοῦ ἀντιμοναρχικοῦ «Στρατιωτικὸ Σύνδεσμον» *, καὶ ὁ σημαντικώτερος παράγων τοῦ Βενιζελισμοῦ στὸ στράτευμα, ἥταν ἔνας ἀπὸ τοὺς κύριους στόχους τῶν ἀντιβενιζελικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς. Ἡ ἀποστράτευσή του ἔγινε ἔνας ἀκόμη δρός τῶν Λαϊκῶν γιὰ νὰ ἔδραιωθῆ¹³ ἡ συνεργασία τῶν δύο στρατοπέδων. Ἐπειδὴ ὁ Ἰδιος ἀρνήθηκε νὰ παραιτηθῆ¹⁴, ἡ διοίκησή του τοῦ Γ’ Σώματος Στρατοῦ

11. Αὐτόθι, σ. 141.

12. Γ. Δαφνῆς, ‘Η Ἑλλάς μεταξὺ τῶν δύο πολέμων, τόμος Α’, Ἀθῆναι 1955, σ. 355.

* «Στρατιωτικὸ Σύνδεσμος» : στρατιωτικὴ ὄργάνωση ποὺ δροῦσε ἀπὸ τὸ 1923 μὲ σκοπὸ τὴν κατάργηση τῆς μοναρχίας. Δὲν πρέπει νὰ συγχέται μὲ τὸν «Στρατιωτικὸ Σύνδεσμο» τοῦ 1909.

δόθηκε στὸν ὑποστράτηγο Θεόδωρο Μανέτα καὶ ὁ Ὁθωναῖος τέθηκε σὲ οὐτεπάγγελτο ἀποστρατείᾳ¹³.

Ἡ ἀπόφαση τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν ἀποτάκτων κινητοποίησε ἔνα σημαντικὸ ἀριθμὸ «ἐν ἐνεργείᾳ» ἀξιωματικῶν ποὺ θεωροῦσαν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἀντιβενιζελικῶν σὰν ἀρχὴν νέων ἀνταγωνισμῶν στὸν στρατό. Βενιζελικοὶ καὶ οὐδέτεροι ἀξιωματικοὶ συμφωνοῦσαν ὅτι ἡ ἐπαναφορὰ θὰ ἐπιβράδυνε τὶς προαγωγές καὶ θὰ διόγκωνε τοὺς ὑπεραρίθμους στὴν Ἐπετηρίδα. Ἔτσι ὁ Ὁθωναῖος ποὺ διέδιδε τὴν πρόθεσή του νὰ ἀντισταθῇ στὴν ἀπόφαση τῆς Κυβερνήσεως ἔγινε πόλος ἔλξεως ὀλων τῶν δυσαρεστημένων τοῦ στρατοῦ. Ὁ διοικητὴς τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, Κωνσταντίνος Μανέτας, ποὺ εἶχε τιμωρηθῆ ἐπειδὴ διέσπειρε φῆμες ὅτι κινδύνευε ἡ Δημοκρατία, δήλωσε πρῶτος συμπαράσταση στὸν Ὁθωναῖο¹⁴.

Ἡ νέα ἀπειλὴ ἀπὸ τὸν στρατὸ ἔνωσε καὶ πάλι τοὺς πολιτικοὺς τῆς Οἰκουμενικῆς σὲ κοινὲς προσπάθειες ἀντιμετωπίσεως τοῦ κινδύνου. «Οταν δύμως τὸν Μάιο τοῦ 1927 οἱ ὑπουργοί, Συγκοινωνίας I. Μεταξᾶς καὶ Γεωργίας Ἀλεξ. Παπαναστασίου δέχθηκαν νὰ συζητήσουν μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀντικυβερνητικῆς συνομωσίας, στρατηγοὺς Ὁθωναῖο, Κ. Μανέτα καὶ Παπαθανασίου, ἡ Κυβέρνηση πρόδιδε τὴν ἀδυναμία της νὰ ἐλέγῃ τὴν κατάσταση¹⁵.

Ο Γεώργιος Κονδύλης καὶ ὁ Νικόλαος Πλαστήρας ἦσαν τὸ 1927 ἀπόστρατοι, μὲ ἀμείωτη δύμως ἐπιρροὴ μέσα στὸ στράτευμα. Διατηροῦσαν καὶ οἱ δύο μιὰ σημαντικὴ πελατεία «ἐν ἐνεργείᾳ» δημοκρατικῶν ἀξιωματικῶν καὶ παρακολουθοῦσαν ἄγρυπνα τὶς ἐσωτερικὲς ἔξελίξεις τοῦ στρατοῦ. Ἐνεργοῦσαν συχνὰ σὰν μεσολαβητὲς μεταξὺ στρατοῦ καὶ πολιτικῆς, ὥστε εἶχαν δημιουργήσει στενὲς σχέσεις τόσο μὲ ἀξιωματικούς, δόσο καὶ μὲ πολιτικοὺς καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά τους συνδέονταν ἄμεσα μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τῶν δύο.

Στὶς 20 Ἀπριλίου 1927 ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ξαναγύριζε στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία τριῶν ἑτῶν. Ἐπὶ δικτατορίας Παγκάλου εἶχε περιορισθῆ σὲ ἔνα ρόλο παρατηρητῆ—ἴσως γιατὶ οἱ ἐπαφές του στὸν Παγκαλικὸ στρατὸ εἶχαν μειωθῆ. Μετὰ τὸ 1926 ἐντείνει τὴν ἀλληλογραφική του δραστηριότητα καὶ ἡ ἐπιρροή του στὴν πολιτικὴ ζωὴ καθὼς καὶ στὶς κινήσεις τῶν ἀξιωματικῶν ἀνανεώνεται.

Ο Κονδύλης ποὺ εἶχε ἀνατρέψει τὸν Πάγκαλο καὶ εἶχε προετοιμάσει τὸ ἔδαφος γιὰ τὶς ἐκλογές τοῦ 1926 χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ

13. Γ. Δαφνῆς, ἔ. ἀ., σ. 354.

14. FO 371/12170/1357/786/19 from P. Loraine, Desp. No. 30, 25 January 1927 (Public Records Office : Βρεταννικὰ κρατικὰ ἀρχεῖα), FO 371/12170/1363/786/19 from P. Loraine, Desp. No. 40.

15. Γ. Βούρος, Παναγῆς Τσαλδάρης, Ἀθῆναι 1955, σ. 109.

αὐτές, αἰσθάνθηκε ὅτι οἱ Φιλελεύθεροι ὑποχωρώντας στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος πρόδιδαν τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ τοὺς εἶχε δεῖξει, ὅταν τοὺς παρέδωσε τὴν ἔξουσία. Σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Βενιζέλο ἐξέφραζε τὴν ἀπογοήτευσή του ἀπὸ τοὺς Καφαντάρη^{*} καὶ Μιχαλακόπουλο^{*} ποὺ εἶχαν ὑποσχεθῆ ὅτι δὲν θὰ ἀνέχονταν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν βασιλοφρόνων στὸ στράτευμα. Πίστευε ἀκόμα ὅτι ἡ συμφιλίωση Βενιζελικῶν καὶ ἀντιβενιζελικῶν, χάριν τῆς ὁποίας ἔγιναν οἱ ὑποχωρήσεις στὸ θέμα τῶν ἀποτάκτων, δὲν ἤταν παρὰ μιὰ εὐκαιρία τῶν βασιλοφρόνων νὰ διαβρώσουν τὸ στρατό. Συγχρόνως προσπαθοῦσε νὰ καταλάβῃ ποιὲς ἥταν καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὸ ἐπίμαχο θέμα. Ἡ ἀπάντηση τοῦ τελευταίου δὲν ἄφηνε περιθώρια γιὰ παρερμηνεῖες :

«Τὴν Οἰκονομευτική, δπως γνωρίζετε, ἐξήτησε αὐτὸ τὸ λαϊκὸν ἔνστικτο πρὸν ἀκόμη γνωσθῆ ἡ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς γνώμη μον. Τὸ κακὰ τῶν οἰκονομευτικῶν κυβερνήσεων ἐγνώριζα βεβαίως ἀπὸ πρὸν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐμφάνισι αὐτῶν καὶ ὑπὸ τὴν σημερινὴν οὔτε μὲ ἐξέπληξεν, οὔτε μὲ ἀπεγοήτευσεν. Γνωρίζω δμως ἐπίσης ὅτι ὑπάρχον περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἔργον τῆς κοινῆς σωτηρίας δὲν δύναται ν' ἀναληφθῇ ἀπὸ κομματικὰς κυβερνήσεις καὶ δὴ ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡ ἐκεχειρία δπως διὰ κοινῆς προσπαθείας ἐπειδιωχθῇ ἡ σωτηρία. Εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν εὑρέθη ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν θεομηνίαν τῆς Παγκαλικῆς δικτατορίας. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀνυποληφία, ἡ ὁποία ἀποτέλεσμα εἶχεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἥγνοητο ἐντελῶς εἰς τοὺς πέροιξ αὐτῆς συναπτομένους συνδυασμοὺς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς αὔριον, καὶ τὸ τραγικὸν οἰκονομικὸν ἀδιέξοδον, θὰ συνομολογήσετε ἐλπίζω ὅτι εἶχε περιαγάγει τὴν Ἑλλάδα εἰς θέσιν ἀσυγκρίτως κοινιμωτέραν, παρ' ἐκείνην εἰς ἣν εὑρέθη ἡ Γαλλία ὅταν ἐθεώρησαν ἐπιβεβλημένην τὴν ἀνάγκην τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ποναναράδε οἰκονομευτικὴν κυβερνησιν.

Θλίβομαι βεβαίως ὅτι οὐδεὶς τῶν σκοπῶν, δι' οὓς ἐπεδιώχθη ἡ συγκρότησις τῆς οἰκονομευτικῆς κυβερνήσεως — ρύθμισις τοῦ στρατιωτικοῦ ζητήματος, ψήφισις τοῦ Συντάγματος, οἰκονομικὴ ἐξυγίανσις — ἐπραγματοποιήθη ἀκόμη. Ἄλλὰ πιστεύω ἡ τουλάχιστον ζωηρῶς ἐλπίζω ὅτι εἰμεθα ἐγγὺς τῆς πραγματοποιήσεώς των.

‘Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν στρατηγῶν, δι' ἣς ἐπιδιώκεται ἡ λύσις τοῦ στρατιωτικοῦ ζητήματος εἴναι νομίζω δικαία καὶ ἀκίνδυνος διὰ τὸν στρατὸν τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδος...’ Εὰν ἐπιτευχθῇ ἡ ἐκ μέρους τουλάχιστον τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν τῇ κυβερνήσει Βασιλικῶν Κομμάτων, ἀναγνώρισις ὅτι τὸ στρατιωτικὸν ζήτημα θεωρεῖται ὁριστικῶς ωθηματικόν. Ἀνεν-

* Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν τῆς Οἰκονομευτικῆς.

* Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Οἰκονομευτικῆς.

τοιαύτης ἀναγνωρίσεως ὑποθέτω ὅτι οἱ δημοκρατικοὶ ἀρχηγοὶ δὲν θὰ δεχθοῦν νὰ ἐκτελέσουν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς¹⁶.

Στὶς 15 Μαΐου 1927, ὁ Βενιζέλος πληροφοροῦσε καὶ τὸν Ὀθωναῖο, ὅτι ἐνέκρινε τὶς προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν στρατηγῶν ποὺ εἶχε ἀποφανθῆ γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐπαναφορᾶς. Μιὰ ἐπίσκεψη δμως τοῦ τελευταίου στὴν Κρήτη στὶς 24 τοῦ μηνὸς, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἀλλάξῃ γνώμη δ ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων. Δυὸς μέρες ἀργότερα ὁ Βενιζέλος ἔγραφε στοὺς Καφαντάρη καὶ Μαζαράκη ζητώντας νὰ μὴν ἐκδοθοῦν οἱ κατάλογοι τῶν ἐπαναφερθέντων. Σὰν βασικὸ λόγο γιὰ τὴν μεταστροφή του, πρόβαλε τὶς πληροφορίες ποὺ εἶχε (προφανῶς ἀπὸ τὸν Ὀθωναῖο καὶ τὸν Κονδύλη) ὅτι ὁ στρατὸς ἤταν ἀποφασισμένος νὰ ἀντισταθῇ στὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποτάκτων. Ἔγραφε ἀκόμα ὅτι ἤταν προτιμότερο νὰ πέσῃ ἡ «Οἰκουμενικὴ» παρὰ νὰ ἐπαναληφθοῦν οἱ στρατιωτικὲς ἀνωμαλίες τοῦ παρελθόντος¹⁷. Ἡ ύποχώρηση δμως, στὶς ἀπαιτήσεις τῶν στασιαστῶν ποὺ πρότεινε ὁ Βενιζέλος κάθε ἄλλο παρὰ ἐγγύηση ἀποτελοῦσε γιὰ ἀποτροπὴ μελλοντικῶν στρατιωτικῶν ἐπεμβάσεων.

Στὶς 26 Μαΐου 1927, ἔγραφε καὶ στὸν Πλαστήρα :

«Ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Ὀθωναῖο ἔμαθα ποάγματα ἐξαιρετικῶς ἀνησυχαστικά. Ὁτι δὴλ. ὁ στρατὸς ἀποκρούνων ἐντόνως τὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποτάκτων, εἶναι ἀποφασισμένος νὰ μὴν ἀνεχθῇ αὐτήν. Εἰς τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴν φιλαλήθειαν τοῦ στρατηγοῦ Ὀθωναίον ἔχω μεγάλην ἐμπιστοσύνην. Εἴμποροῦσα μόνον νὰ ὑποθέσω ὅτι πλανᾶται θεωρῶν τὴν κατάστασιν σοβαρωτέραν ἀπὸ ὅτι εἶναι. Ἄλλα μὲ βεβαιώνει ὅτι τὰς αὐτὰς μὲ αὐτὸν γνώμας εἶχε καὶ ὁ Παπαθανασίον καὶ ὁ (Κ.) Μανέτας καὶ οἱ λοιποὶ ἐν ἐνεργείᾳ,.. ἀνώτεροι ἀξιωματικοί. Μοῦ προσέθεσεν ὅτι καὶ σεῖς ἀκόμη θεωρεῖτε ὅτι ἀδμονικὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἐπαναφερούμενων καὶ τῶν ἥδη ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικῶν δὲν εἶναι δυνατή... δὲν ἡξεύρω ἀν τοῦτο πρόγματι ἀντιπροσωπεύει τὴν γνώμη δλων»¹⁸.

Στὴ διερευνητικὴ αὐτὴ ἐπιστολὴ ὁ Πλαστήρας ἔδωσε ἀπροσδόκητη ἀπάντηση συνιστώντας στὸν Βενιζέλο νὰ μὴν λάβῃ σοβαρὰ ὑπ' ὅψη τοὺς φόρους τοῦ Ὀθωναίου *. Ὁ Πλαστήρας δὲν περιορίστηκε σὲ ἀπλὸ συμβουλευτικὸ ρόλο, ἀλλὰ ἐγγυήθηκε ὅτι μποροῦσε καὶ νὰ διαλύσῃ ὅποια-δήποτε κίνημα ποὺ θὰ στρεφόταν ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως.

16. Ἐλ. Βενιζέλος πρὸς Γ. Κονδύλη, Χαλέπι 7 Μαΐου 1927 : Ἀρχεῖο Γεωργίου Κονδύλη. (Βρίσκεται στὴν κατοχὴ τοῦ κ. Φώτη Κατσιάμπα).

17. Γ. Βούρος, ἔ.ἄ., σ. 110.

18. Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα. (Φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο Μπενάκη).

* Ὁ Ὀθωναῖος ἐκφράζοντας «φόρους» διατύπωνε ἀπειλές, ἀφοῦ κύριος δργανωτὴς τῆς κινήσεως κατὰ τῆς ἐπαναφορᾶς ἤταν ὁ ἴδιος.

Στις 30 Μαΐου 1927 δόθηκε γιὰ τρίτη φορὰ μέσα σὲ ἔνα μήνα γνώμη, ἐπιτρέποντας στὸν Πλαστήρα νὰ καταστείλῃ τὸ ἐκκολαπτόμενο κίνημα.

«Ἐίμαι εὐτυχῆς διὰ τὰς πληροφορίας ποὺ μεταδίδει ἡ ἐπιστολή σας καὶ εὐχομαι, ὅπως, διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ νύμων, ἀποτραπῇ ὁ στρατὸς ἀπὸ νέαν ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἔργα τῆς ἑκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐπέμβασιν, ἡ ὥποια δὲν ἡμπορεῖ παρὰ νὰ προκαλέσῃ τρομεράς ζημιάς»¹⁹.

Αφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν ἔγκριση τοῦ Βενιζέλου, ὁ Πλαστήρας κάλεσε τοὺς ἔμπιστους πρὸς αὐτὸν δημοκρατικοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς ἀπέσπασε ὑπόσχεση ἀποχῆς ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Ὀθωναίου. «Ἐλαβε ἐπίσης μέρος σὲ ἕκτακτη σύσκεψη στὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, ὅπου ἀνεκοίνωσε ὅτι θὰ ὑπερασπιζόταν τὴν κυβέρνηση ἀπὸ κάθε ἐπιβουλή. Ἐτσι δύο ἔξωκυ-
βερνητικοὶ καὶ ἔξωστρατιωτικοὶ παράγοντες ἀποφάσιζαν γιὰ τὴν τύχη τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπίσημη κυβέρνηση παρακολου-
θοῦσε τὰ τεκταινόμενα μουδιασμένη καὶ ὁ ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν Πανα-
γῆς Τσαλδάρης διαβεβαίωνε, χωρὶς νὰ γίνεται πιστευτός, τὸν πρωθυπουργὸ-
Ἀλέξ. Ζαΐμη, ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ διατηροῦσε τὸν ἔλεγχο τῆς καταστάσεως²⁰.

Οἱ ἐνέργειες τοῦ Πλαστήρα ἀποθάρρυναν τοὺς ἐπίδοξους κινηματίες καὶ ὁ Ὀθωναῖος ποὺ ἀντιμετώπιζε πιὰ τὴν ἀντίθεση μιᾶς μερίδας Πλαστη-
ρικῶν δημοκρατικῶν τοῦ στρατοῦ, ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ σχέ-
διά του. Ἡ φήμη ὅτι ὁ Βενιζέλος ἔξαγόρασε τὴν ὑπαναχώρησή του μὲ
μιὰ ὑπόσχεση μελλοντικῆς ἐπαναφορᾶς στὸ στρατὸ ἐπαληθεύτηκε ἀργό-
τερα ἀπὸ τὰ γεγονότα.

Ο Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Ναύαρχος Κουντουριώτης, ποὺ εἶχε ἀρχικὰ πεισθῆ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναβληθῇ ἡ δημοσίευση τῶν πινάκων, μετα-
φέρθηκε ἐσπευσμένα ἀπὸ τὴν Ὑδρα γιὰ νὰ ὑπογράψῃ τὰ διατάγματα τὰ
σχετικὰ μὲ τὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποτάκτων. Συγχρόνως ἡ κυβέρνηση
αἰσθάνθηκε ἀρκετὰ ἴσχυρὴ γιὰ νὰ προβῇ σὲ τιμωρίες συνομωτῶν. Ο Κ.
Μανέτας, ὁ φρούραρχος Ἀθηνῶν συνταγματάρχης Πρωτοσύγγελος καὶ ὁ
διοικητὴς τοῦ 2ου Πεζικοῦ Συντάγματος συνταγματάρχης Λ. Σπαῆς, ἀντι-
καταστάθηκαν καὶ τιμωρήθηκαν. Οἱ διοικητὲς τῶν ἄλλων συνταγμάτων
τῆς πρωτεύουσας ἀντισυνταγματάρχης Κ. Βεντήρης τοῦ 1ου Πεζικοῦ,
Σπηλιωτόπολος τοῦ 34ου Πεζικοῦ, Ἀβραμίδης τοῦ Συντάγματος Πυρο-
βολικοῦ, παρουσιάστηκαν στὸν Ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν καὶ δήλωσαν
ὑποταγὴ στὶς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως. Ἀκολούθησαν δηλώσεις πί-

19. Γ. Βοῦρος, σ. 111.

20. Γ. Βοῦρος, σ. 113, FO 371/12170/5309 P. Loraine to FO Desp. No 212. 2 June 1927.

στεως πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν ἀπὸ διοικήσεις Μεραρχιῶν καὶ Σωμάτων Στρατοῦ²¹.

Στὶς 2 Ἰουνίου δημοσιεύθηκαν στὴν «Ἐφημερίδα Κυβερνήσεως» τὰ διατάγματα «περὶ κυρώσεως τῶν πινάκων ἐπαναφορᾶς τῶν ἀποτάκτων ἀξιωματικῶν» καὶ ὁ Βενιζέλος τηλεγραφοῦσε τὴν Ἱδία μέρα στὸν Πλαστήρα:

«ἔγὼ ληποῦμαι ζωηρῶς διότι ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὰς πληροφορίας τοῦ στρατηγοῦ Ὀθωναίου καὶ πίστενσα ὅτι ενδισκόμεθα πάλιν ἐνώπιον κινήματος»²².

Εἶναι δύσκολο νὰ ἔξηγηθοῦν τὰ κίνητρα ποὺ ὥθησαν τὸν Πλαστήρα σὲ μιὰ στάση ἀντίθετη μὲ τὰ συμφέροντα τῶν φίλων του στρατιωτικῶν. Ἀναγκάζοντας τὸν Ὀθωναῖο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κίνημά του διευκόλυνε τὴν ἐπαναφορά μιᾶς ὁμάδας ἀξιωματικῶν ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν μελλοντικὰ πυρήνα φιλομοναρχισμοῦ καὶ ἀντιβενιζελισμοῦ μέσα στὸ στράτευμα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα τοῦ Ὀθωναίου, μιὰ ἐχθρότητα μὲ συνέπειες γιὰ τὸ Βενιζελικό — δημοκρατικὸ στρατόπεδο²³, ὁ Πλαστήρας προκάλεσε καὶ τὶς διαμαρτυρίες πολλῶν φίλων του, ὅπως τοῦ συνταγματάρχη Τερτίκα ποὺ τοῦ ἔγραφε στὶς 31 Μαΐου νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς ὁ Ἱδιος τὴν ἀρχηγία τοῦ κινήματος ἢ νὰ μὴν ἀναμιχθῇ καθόλου²⁴.

Μιὰ μερικὴ ἔξήγηση γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ Πλαστήρα παρέχει τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 1927 κυκλοφοροῦσαν ἀλληλοσυγκρουόμενες φῆμες γιὰ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ ἐγκάθειρκτου Θ. Πάγκαλου καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Ἡ ταυτόχρονη σύλληψη Παγκαλικῶν ἐπέτεινε τὴν ἀβεβαιότητα αὐτή. Ἔτσι δὲ μὲν ταγματάρχης Χ. Παπαθανασόπουλος ἔγραφε στὸν Πλαστήρα ὅτι Παγκαλικοὶ ἀξιωματικοὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἔστηκώσουν τοὺς δημοκρατικοὺς ἐναντίον τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν ἀποτάκτων²⁵, ἐνῶ ἄλλοι ὅπως οἱ Σπαῆς, Διάμεσης καὶ Νταῆς, ποὺ εἶχαν διωχθῆ ἀπὸ τὸν πρώην δικτάτορα, ὑποστήριζαν ὅτι ὁ Πάγκαλος συνομωτοῦσε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἀποτάκτους. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλῖμα καὶ ὁ Ὀθωναῖος καὶ ὁ Πλαστήρας μποροῦσαν νὰ ἴσχυρίζωνται ὅτι ἐπιχειροῦσαν νὰ προλάβουν τὸ κίνημα τοῦ Παγκάλου : ὁ πρῶτος γιὰ νὰ σώσῃ τὴν κυβέρνηση καὶ ὁ δεύτερος τὸν στρατὸ²⁶.

21. Λ. Σπαῆς, Πενήντα Χρόνια Στρατιώτης, Ἀθῆναι 1970, σ. 186. F.O. 371/12168/460 P. Loraine to F.O. Desp. No. 447, 31 December 1927.

22. Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα.

23. Αὐτόθι.

24. Χ. Παπαθανασόπουλος πρὸς Ν. Πλαστήρα, 22 Ἰουνίου, 7 Ἰουλίου 1927 : Ἀρχεῖο Ν. Πλαστήρα.

25. Αὐτόθι.

26. Ἀρχεῖο Θεόδωρου Παγκάλου, τόμος Β' (1925 - 1952), Ἀθῆναι 1974, σσ. 220 - 253. F.O. 371/12170/2664 P. Loraine to F.O. Desp. No. 111, 11 March 1927, F.O. 371/12170/3876 P. Loraine to F.O. Desp. No. 164, 20 April 1927.

Μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου — στενοῦ συνεργάτη τοῦ Πλαστήρα — μὲ νημερομῆνια 16 Ἰουνίου 1927, προσθέτει μιὰ ἀγνωστῇ δητικῇ γωνίᾳ στὴν ἔξεταση τῶν κινήτρων τοῦ στρατηγοῦ ποὺ στράφηκε ἐναντίον τῶν ὁμοϊδεατῶν του. Ὁ Παπανδρέου ἔγραφε ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν Καφαντάρης τοῦ ἐμπιστεύτηκε ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ θὰ διαλυθῶν ὡς τό φθινόπωρο καὶ ὅτι μετὰ τὴν πτώση της θά ὑποστήριζε κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Πλαστήρα. Ὁ Παπανδρέου προέτρεπε τὸν Πλαστήρα νὰ ἔκειναστῇ τὸ καλοκαίρι γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνη τῆς κυβερνήσεως²⁷,

Εἶναι δύσκολο νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὁ Πλαστήρας εἶχε ὄδηγηθῆ στὴν ἀπόφασή του νὰ συνδράμῃ τὴν Οἰκουμενικὴ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ προηγούμενη ὑπόσχεση τοῦ Καφαντάρη πῶς θὰ τὸν βοηθοῦσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία τῆς κυβερνήσεως. Αὐτὸ ποὺ μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε εἶναι ὅτι ὁ Πλαστήρας, ὥπως καὶ ὁ Κονδύλης, ἀπέβλεπε τὴν ἐποχὴ ἔκεινη σὲ ἔναν ἐνεργητικότερο ρόλο στὴν κοινοβουλευτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

Ἡ διαμάχη ποὺ προκάλεσαν οἱ ἀλλαγὲς στὴν Ἐπετηρίδα τοῦ 1927 καὶ ἡ τελικὴ ἔκβαση τῆς διαμάχης αὐτῆς ἐπιτρέπει γενικώτερες παρατηρήσεις γιὰ τὶς πηγὲς τῆς ἔξουσίας στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1922. Ἡ ἔξουσία τῶν κυβερνήσεων δὲν ἀπέρρεε ἀπὸ τὸν σεβασμὸ ἢ τὸ δέος ποὺ ἐμπνέει τὸ ἀπρόσωπο κράτος στοὺς πολίτες, ἀλλὰ ὀφειλόταν μᾶλλον στὴν συνδρομὴ ἰσχυρῶν προσώπων * ποὺ εἴτε συνέβαινε νὰ κατέχουν κυβερνητικὲς θέσεις, εἴτε νὰ συνεργάζωνται καὶ νὰ ἐνισχύουν μὲ τὸ κύρος τους τὴν κυβέρνηση. Τὸ πλέγμα τῶν σχέσεων φιλίας ἢ προστασίας ποὺ διέθεταν οἱ ἰσχυροὶ τοῦ στρατοῦ ἢ τῆς πολιτικῆς παρέμενε μιὰ ἀναμφισβήτητη πηγὴ ἀνεπίσημης ἔξουσίας.

27. Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα.

* Γιά νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐχθρότητα ἐνὸς τέτοιου ἰσχυροῦ παράγοντα, τοῦ Ὀθωναίου, ἡ Οἰκουμενικὴ χρειάστηκε νὰ δεχθῇ τὴν συνδρομὴ δύο ἄλλων ἰσχυρῶν παραγόντων, τοῦ Βενιζέλου καὶ τοῦ Πλαστήρα.